

УДК 330.33.012 (045)

О. С. Камушков, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту Інституту “Стратегія”

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ У СВІТІ

Статтю присвячено дослідженню сукупності питань розвитку підприємств малого та середнього бізнесу в сучасному світі, а також виявленню головних рис розвитку такого бізнесу.

Стаття посвящена исследованию совокупности вопросов развития предприятий малого и среднего бизнеса в современном мире, а также выявлению главных черт развития малого и среднего бизнеса.

The article is devoted research of aggregate of questions of development of enterprises of small and middle business in the modern world, and also to the exposure of main lines of development of small and middle business.

Ключові слова. Розвиток, малий і середній бізнес, підприємство, підприємництво, державна політика, зайнятість населення, активізація.

Вступ. Формування ринкової системи господарювання в Україні пов'язано зі зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. Підприємництво, без сумніву, відіграє визначальну роль у реалізації завдань перехідного періоду. При цьому успішна трансформація адміністративно-командної економіки в соціально спрямовану ринкову неможлива без діяльності підприємців, які обумовлюють відповідні зміни як на мікро-, так і на макроекономічному рівні. Одним з перспективних напрямів створення конкурентного ринкового середовища є розвиток малого бізнесу.

Сучасний стан розвитку економіки України, яка зіткнулася з фінансовою кризою, зменшенням обсягів промислового виробництва, зупинкою будівельної галузі та збільшенням безробіття потребує дослідження всіх чинників, які можуть посприяти зайнятості населення.

Процеси формування і розвитку сектора МСП в Україні знайшли достатньо широке висвітлення у працях З. Варналія [1], М. Козоріз [2], В. Мікловди [2], С. Реверчука [3], Н. Реверчук [3] та інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Постановка завдання. В економічно розвинутих країнах світу важливу роль у створенні робочих місць відіграє малий бізнес. На цьому факті неодноразово наголошувалося у вітчизняній економічній літературі, однак чинне в нашій країні законодавство не створює сприятливого середовища для організації та розвитку підприємництва. Навпаки, в умовах фінансової кризи, через зменшення попиту населення та великих підприємств на їхню продукцію і послуги, малі підприємства зазнають найбільших збитків. Таким чином, необхідне впровадження нових заходів для заохочення вивільнених у результаті кризи працівників до підприємництва та організації малого бізнесу.

Результати дослідження. Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Найбільш динамічний елемент структури народного господарства – малий бізнес.

Власний досвід, позитивні результати розвитку малого й середнього підприємництва в країнах, які пройшли етап реформування економічних систем, свідчать про те, що мале підприємництво – один із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках,

© О. С. Камушков, 2013

створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами й послугами. А малі підприємства, за певних умов і за підтримки з боку держави, – тенденційно інноваційні, гнучкі та витрато-ефективні, мають підприємницький досвід і достатній професійний рівень [4, 121].

Властивістю сучасного етапу економічного розвитку є становлення (для постсоціалістичних країн) і подальше вдосконалення (для розвинутих країн) змішаної економіки ринкового типу. Саме ринковий тип економічної організації суспільства, конкурентно-ринковий спосіб координації економічних процесів і прийняття рішень у межах національних економічних систем виявився найбільш перспективним. Він історично виправданий для країн, що обирають спосіб соціально-економічного розвитку.

Об'єктивні переваги сучасної ринкової економіки такі: ефективне і переважно раціональне використання виробничих ресурсів, динамізм, конкурентність, високі адаптаційні властивості щодо науково-технічного прогресу тощо. Ринковий механізм господарювання забезпечує свободу економічного вибору, реалізацію власного економічного інтересу та взаємоузгодженість інтересів ринкових суб'єктів. Не менш важливі ознаки ринкової економіки – реалізація підприємницького потенціалу, мобілізація самостійної ініціативи суб'єкта господарювання. Підприємництво виступає рушійною силою соціально-економічного розвитку.

Малий бізнес – органічний структурний елемент ринкової економіки. Цей сектор економіки історично й логічно відіграв роль необхідної передумови створення ринкового середовища. Він був первинною вихідною формою ринкового господарювання у вигляді дрібнотоварного виробництва. Саме тому дрібнотоварне підприємництво відіграло структуротвірну роль в історії становлення економіки ринкового типу. Ця специфіка та своєрідне функціональне призначення малого бізнесу набуває особливого значення для країн, які йдуть шляхом відтворення ринкової системи господарювання. Здатність малого бізнесу до структуроутворення ринку висуває завдання його відродження та спрямовує до першочергових заходів реформування економіки України на її перехідному етапі.

У структурі сучасної змішаної економіки співіснують та органічно взаємодоповнюються малий, середній та великий бізнес. Але на відміну від двох останніх малий бізнес є вихідним, найбільш численним, а тому найбільш поширеним сектором економіки. Відмінності між цими трьома видами бізнесу обумовлені різним рівнем суспільного розподілу, характером спеціалізації та усуспільнення виробництва, а також вибором технологічного типу виробничого процесу.

Малий бізнес – самостійна, систематична господарська діяльність малих підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців, фізичних осіб, яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Практично це будь-яка діяльність (виробнича, комерційна фінансова, страхова тощо) зазначених суб'єктів господарювання, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу [5, 142].

Отже, малий бізнес – це провідний сектор економіки. Він становить основу дрібнотоварного виробництва; визначає темпи економічного зростання, структуру та якість характеристики внутрішнього валового продукту, ступінь демократизації суспільства; здійснює структурну перебудову економіки, швидку окупність витрат, свободу ринкового вибору; забезпечує насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця; характеризується високою мобільністю, раціональними формами управління; формує соціальний прошарок підприємців-власників, основу середнього класу; сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції.

Роль і місце малого бізнесу в національній економіці найкраще проявляється у прибутковій його функції. Розглядаючи функції малого бізнесу в стабільній ринковій економіці, слід наголосити на такому.

По-перше, неоціненний внесок малого бізнесу в справу формування конкурентного середовища. Відомо, що в умовах вільної ринкової економіки конкуренція є відображенням відносин змагання між господарськими елементами, коли їх самостійна діяльність ефективно обмежує можливості кожного з них вплинути на загальні умови обігу товарів на даному ринку, а також стимулює виробництво товарів, яких потребує споживач. Тоді діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, вона пов'язана з економічною відповідальністю та ризиком підприємця, що перетворює його на своєрідний соціальний двигун економічного розвитку. Малий бізнес допомагає утвердженню конкурентних відносин, бо він антимонopolний самою своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес, через велику кількість та високий динамізм елементів, з яких він складається, меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства; з іншого боку, за умов вузької спеціалізації та використання новітньої техніки, він виступає як дійовий конкурент, що підриває монополістичні позиції великих корпорацій. Саме ця риса малого бізнесу відіграє суттєву роль у послабленні, а іноді й подоланні розвинутих країнами притаманної великому капіталу тенденції до монополізації та затримки технічного прогресу [6, 12].

По-друге, малий бізнес, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця його риса здобула в сучасних умовах особливе значення внаслідок швидкої індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу (НТП), зростання номенклатури промислових товарів і послуг.

По-третє, величезний внесок малого бізнесу в прорив за важливими напрямками НТП, передусім у галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємкої продукції, малий бізнес тим самим виступає провідником НТП. Наприклад, більшість дрібних фірм, що з'явилися наприкінці 80-х рр. у Великобританії, найбільш технічно оснащені. А в США на сектор малого бізнесу припадає близько 50 % науково-технічних розробок.

По-четверте, малий бізнес робить вагомий внесок у подолання проблеми зайнятості. Ця функція проявляється у здатності малого бізнесу створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів і структурних зрушень економіки. У розвинутих країнах на малий бізнес припадає в середньому 50 % всіх зайнятих та до 70–80 % нових робочих місць. Якщо в період криз 70–80-х рр. у розвинутих країнах йшов процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберігали, а навіть створювали нові.

По-п'яте, важлива функція малого бізнесу полягає в пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, бо саме він є фундаментальною основою формування середнього класу. Отже, він виконує функцію послаблення притаманної ринковій економіці тенденції соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ, що здійснюються на даному етапі. Без орієнтації на таку соціальну базу ринкового середовища, яким є середній клас, запроваджені реформи приречені на провал [7, 35].

Малий бізнес має не лише економіко-виробничі та соціальні економічні переваги: гнучкість, динамізм, пристосування до мінливості технології, здатність оперативно створювати і впроваджувати нову техніку й технологію, забезпечення соціальної стабільності, насичення ринку праці новими робочими місцями, відкритість доступу та легкість входження до цього сектора економіки, а й значні соціально-психологічні переваги, в основі яких лежить специфічна мотивація до праці, котра передбачає подолання елементів відчуження і залучення елементів економічного та неекономічного заохочення.

Про значення малого підприємництва свідчать інтегровані показники, що характеризують стан сектора малого підприємництва у розвинутих країнах, які підкреслюють фундаментальну роль малого підприємництва в соціально-економічному та політичному житті кожної країни (табл. 1).

Стан розвитку малого та середнього підприємництва в деяких країнах

Країна	Кількість МСП, тис. осіб	Кількість МСП на 1000 осіб населення	Зайнято в МСП, млн осіб	Частка МСП в загальній кількості зайнятих, %	Частка МСП у ВВП, %
Великобританія	2630	46	13,6	49	50...53
Німеччина	2290	37	18,5	46	50...54
Франція	1980	35	15,2	54	55...62
Італія	3920	68	16,8	73	57...60
Країни ЄС	15770	45	68	72	63...67
США	19300	74,2	70,2	54	50...52
Японія	6450	49,6	39,5	78	52...55
Російська Федерація	836,2	5,65	8,1	9,6	10...11
Україна	272,7	5,7	2,05	7,2	7,7

Примітка. Таблицю склав автор

Малому бізнесу притаманні соціальні джерела активізації колективної праці, чого не існує на великих фірмах. Властивий для невеликих підприємств дух ініціативи, підприємливості та динамізму виражається в особливих людських відносинах та специфічному соціально-психологічному кліматі. У невеликих трудових колективах, пов'язаних єдиним прагненням до самостійності та виживання, відроджується почуття господаря, скорочуються до мінімуму елементи бюрократизму. Незначний кількісний склад малих підприємств дозволяє зблизити інтереси керівництва та підлеглих, між співробітниками тут, як правило, відсутня боротьба за престиж, яка поглинає значну частину творчої енергії працівників у великих корпораціях.

Малий бізнес здатний залучати до роботи на своїх підприємствах таких спеціалістів, які працюють на свій страх та ризик, і навіть за меншу винагороду. Причина такої зацікавленості полягає в тяжінні до самостійності та реалізації своїх потенційних творчих можливостей, що значно важче зробити на великих підприємствах.

Висновки. Отже, роль та функції малого бізнесу із загальноекономічних позицій полягають не тільки в тому, що він є одним з найважливіших дійових факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання. Його важлива функція – сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто він відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту. За умов дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти малого бізнесу, які не вимагають великих стартових інвестицій, мають швидке обертання ресурсів, спроможні за певної підтримки швидко й економічно доцільно розв'язувати проблеми монополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

Таким чином, малий бізнес – це невід'ємна риса будь-якої ринкової господарської системи, без чого така економіка й суспільство в цілому не можуть не тільки розвиватися, але навіть існувати. Великий капітал, безумовно, визначає рівень науково-технічного і виробничого потенціалу, але основу розвитку країн з ринковою системою господарювання становить мале підприємництво як найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя. Саме в секторі малого підприємництва створюється чимала маса національних ресурсів, яка є живильним середовищем для середнього та великого підприємництва. Одна з причин успішного розвитку малого підприємництва у країнах з розвинутою економікою полягає в тому, що велике виробництво не протиставляється малому. Тут дотримуються принципу кооперування великих та малих суб'єктів господарювання, причому великі підприємства не пригнічують малий бізнес, вони взаємодоповнюють один одного.

Література

1. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнецова. – К. : Ін-т екон. прогнозування, 2002. – 104 с.
2. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку / М. І. Долішній, М. А. Козоріз, В. П. Мікловда, А. С. Даниленко. – Ужгород : Карпати, 1997. – 363с.
3. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи : навч. посібник / Реверчук Н. Й., Малик Я. Й., Кульчицький І. І., Реверчук С. К.; за ред. д. е. н. С. К. Реверчука. – Львів : ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
4. Реверчук С. К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика : навч. посібник / Реверчук С. К. – К. : ІЗМН, 2002. – 192 с.
5. Прокопенко Н. С. Методичні підходи щодо регулювання оподаткування підприємств / Н. С. Прокопенко // Київський національний університет технологій та дизайну. Вісник КНУТД. – 2007. – № 1. – С. 147–156.: табл.
6. Карпій С. Розвиток малого підприємництва як стратегія реалізації політики зайнятості на регіональному рівні / С. Карпій, В. Дьоміна // Економіст. – 2007. – № 4. – С. 42–45.
7. Бернадская И. Развитие малого и среднего бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrbusiness.com.ua/> 10.05.09 р. Загол. з екрана.